

Balázs József Attila: *Orosz–magyar közmondásszótár. 1400 orosz közmondás magyar megfelelőikkel és művelődéstörténeti magyarázatokkal*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2022. p. 302. ISBN 978-963-409-318-3.

Lőrincz Julianna

A Tinta Könyvkiadó *Híd szótárak* sorozatának szótárai, amelyeknek főszerkesztője Temesi Viola, különböző nyelvek és kultúrák között teremtenek hidat. Balázs József Attila szótára, az *Orosz–magyar közmondásszótár. 1400 orosz közmondás magyar megfelelőikkel és művelődéstörténeti magyarázatokkal* 2022-ben jelent meg, amely művelődéstörténeti szempontból is élményt nyújtó munka. A szerző kiváló nyelvész, lexikográfus, hirtelen távozott körünkől, nagy űrt hagyva maga után a lexikográfiai kutatásokban. Itt ismertetendő szótára elődjeként az olvasók már megismerkedhettek a „*Virágnak mondod, pedig nem az...*” (2002); *Hasonlatszótár* (2017); *A sas egyedül repül* (2017) és a *Szólásbúvárlatok* (2021) című szótáraival, amelyek érdekes és a magyar nyelv oktatása szempontjából is hasznos munkák.

Balázs József Attila most ismertetett közmondásgyűjteményének újdonságát az adja, hogy a bemutatott 1400 proverbium mellett közli azok szó szerinti magyar fordítását, értelmezését, valamint egy vagy több velük ekvivalens magyar közmondást is. Számos közmondás esetében (267) nemzetközi közmondáspárhuzamokat is leír: a proverbiumok angol, francia, görög, holland, kínai, latin, német, olasz, portugál, spanyol megfelelőit is megtaláljuk a szótárban. Ugyancsak értelmez 23, a szakirodalomban antiproverbiumnak nevezett humoros közmondásferdítést is. A szótár másik újdonsága, hogy az elemzett közmondásokat a szerző művelődéstörténeti magyarázatokkal látja el. A könyv fűlszövegében az alábbiakat olvashatjuk:

„*Megtudjuk belőlük, mikor volt forgalomban Oroszországban a garas, hogyan békíthető meg a fürdő szelleme, miért hordott bocskort a paraszt, mit ír a szerelmes ifjú a mézeskalácsra, s miért nem cipeli magával az ember Tulába szamovárját ...*”

A szótár bevezetőjében a közmondások definíciója mellett érdekes kultúrtörténeti ismereteket kapunk a közmondások keletkezéséről. A *közmondás mint népköltészeti műfaj* című alfejezetben olvashatunk arról, hogy Európában a közmondások 87 %-a a XI–XVI. században született. Sokszor nehéz azonban eldönteni, hogy a ma közmondásként ismert mondások a maguk idejében egyes szerzőkhöz kapcsolódó saját mondások vagy pedig már akkor is közszájon forgó népi bölcsességet megörökítő közmondások voltak. Az európai közmondások a következő forrásokból származnak:

A görög-római irodalom, pl. Homérosz, Platón, Szophoklész, Cicero stb.

A Biblia: a belőle származó példabeszédek közül sok az évszázadok alatt közmondássá vált.

A középkorban a latin közvetítő nyelv volt. „Egyre-másra jöttek létre az ókori előzményekre már nem visszavezethető proverbiumok. Az európai közmondáskincs zöme ebből az időszakból származik” (Balázs 2022, 10).

Napjainkban a különböző amerikai, esetenként más filmekből, könyvekből, híres emberek nyilatkozataiból származnak új közmondások.

A közmondáskutatásban korábban a *proverbium* műszó terjedt el az európai, így a magyar szakirodalomban is. Bár az ókortól napjainkig gazdag szakirodalma van a témának, hiányoztak azonban az összefoglaló munkák. A XIX. század végén született meg a *parömiológia*, a közmondáskutatás tudománya, az orosz szakirodalomban ez a szakszó az terjedt el. Balázi szótárának elméleti részét követően röviden szól az orosz közmondásgyűjteményekről is. Oroszországban a XVII. század végén jelentek meg közmondásgyűjtemények, de összeállítóik nem ismertek. Az első gyűjtemény, amely gyorsirással készült, összeállítója ismeretlen (1899), 2786 adatot tartalmazó, *Össznépi szólásmódok, azaz közmondások alfabetumba szedve* (Повести или пословицы всенароднейшие по алфавиту). Az orosz lexikográfia kiemelkedő alakjának, Dalnak a gyűjteménye (1862) 178 témakörben 30130 közmondást tartalmaz. (Dal, Vlagyimir Ivanovics – Даль, Владимир Иванович [1862]: Пословицы русского народа. Сборник пословиц, поговорок, речений, присловий, чистоговорок, загадок, поверий и проч. [Az orosz nép közmondásai. Közmondások, szólások, mondások, szólásformulák, nyelvtörők, találós kérdések, hiedelmek stb. gyűjteménye]. Императорское общество истории и древностей российских при московском университете. — 1-е изд М.: в университетской типографии.) Dal szótárát követően azóta sok orosz közmondásgyűjtemény és szótár jelent meg.

Balázi tematikailag is osztályozza az orosz közmondásokat, amelyek elsősorban a paraszti életre, foglalkozásokra, munkafolyamatokra vonatkoznak. Ezek a közmondások kezdetben csak szűkebb körben voltak ismertek, később elterjedtebbé váltak. „Napjainkra az egykori mesterségbeli fogásokra utaló szókincs többnyire feledésbe merült, és csak a közmondás átvitt értelme világos a mai használója számára” (Balázi 2022, 13). Ízelítőül nézzünk két közmondást, valamint a magyar szó szerinti jelentésüket és magyar megfelelőiket!

Дружные сороки и гуся утащут. [Összetartó szarkák a ludat is elvonszolják.]: 'a gyöngébbek is legyőzik az erőset, ha sokan vannak'. Magyar megfelelője: *Sok lúd disznót győz.* (rég 1598) ~ *Sok darázs a legfutóbb páriát is megöli.* (rég)

Своя рубашка ближе к телу. [A saját inged közelebb van a testedhez]: 'mindenki a saját érdekét nézi'. ~ *Közelebb az ing a subánál* (rég); *Ki-ki szereti a maga hasznát.* (rég)

Balázi példákat is hoz a közmondások használatára a latin, valamint az orosz irodalomból. Pl. lat *Tunica pallio propior est* [Közelebb a tunika a köpenynél] (Plautus: A három ezüstpénz – i. e. 195 u). A szótár végén gazdag irodalomjegyzék áll, valamint az idézetek forrásai. Igazi csemege a különböző idegen nyelvi szólások és a művelődéstörténeti magyarázatok mutatója is.

A közmondásszótárt főként azoknak ajánlom, akik tudnak oroszul, érdeklődnek az orosz kultúra iránt, de azoknak is, akik vagy most tanulják az orosz nyelvet, vagy éppen ez a könyv hozza meg a kedvüket a nyelvtanuláshoz. A nyelvtanárok pedig a szárazabb nyelvtani anyagot is könnyebben megtaníthatják diákjaiknak a közmondások segítségével.